

Limburský, Petr

Podobnost pohřebišť a podobnosti hrobů

In: Limburský, Petr. *Pohřebišťe kultury se zvoncovitými poháry ve Vlíněvsi : k problematice a chronologii konce eneolitu a počátku doby bronzové*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, pp. 54-61

ISBN 9788073083922

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129724>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. PODOBNOST POHŘEBIŠŤ A PODOBNOSTI HROBŮ

2.1 Úvod

Mnohotvárnost archeologických pramenů je přímým důsledkem různosti kulturních projevů, různé kulturní projevy však nemusí vždy implikovat rozdílné archeologické záznamy. Vedle této závislosti se do různosti archeologických pramenů též promítají i podmínky jejich dochování. Rovněž je třeba si uvědomovat, že různorodost archeologických informací ovlivňují vedle variability pramenů i subjektivní hlediska, jako například volba postupu vyhodnocování a osobnost badatele. Variabilita výsledných informací tak nemusí být přímým důsledkem různorodosti kulturních projevů. Je však otázkou individuálního přístupu, zda argumentace obecnou mnohotvárností projevů v kultuře s ohledem například na etnicitu, jazykovou sounáležitost nebo třeba sociální organizaci správným způsobem vyjadřuje individuální odlišnosti od celkové kulturní ekonomické či ekologické podobnosti srovnávaných společností. Zůstává tedy otázka, zda tato mnohotvárnost opravňuje odmítání či naopak přijetí vazby třeba jen dílčí rozdílnosti archeologických pramenů k společnosti živé kultury případně kulturním konstruktům. V tomto ohledu byly vysloveny značně pesimistické názory především z pozice řešení etnické sounáležitosti a identity na materiálu z protohistorického období (např. *Brather 2004*, 323–328; *Brather – Wotzka 2006*). Jeden ze základních argumentů tohoto přístupu, opakovaně dokládán na různorodém materiálu, je, že archeologický nálezy – předmět – poskytuje na různé otázky alternativní odpovědi (např. *Brather 2000*, 172). Rozhodující okolností pro správné pochopení významu archeologického sdělení představuje jeho umístění v kulturním kontextu, který však nemusí být archeologickými metodami patrný.

Oproti tomu stojí názory zakotvené v hluboké tradici archeologie založené na výzkumu hrobů

a pohřebišť, které především na základě nadregionálního posouzení četnosti výskytu archeologických nálezů nebo náročnosti jejich výroby či získání, přisuzují jednotlivým předmětům rozdílnou váhu (*Bernbeck 1997*, 262–264). Na základě těchto úvah jsou následně budovány interpretační modely pohřebišť (pro starší dobu bronzovou např. *Tihelka 1953*, 286; *Moucha 1954*, 502–508; *Vladár 1973*, 133; *Bátora 1982*, 278; *Lorencová – Beneš – Podborský 1987*, 278). Tento přístup je svojí podstatou o poznatelnosti struktury společnosti na základě nálezů z hrobů blízký názorům nové archeologie, která hledala jednotící koncepci výzkumu hrobových celků a pohřebišť. Nelze vyvrátit představu, že na určité úrovni mohou místně platné vztahy vyjadřovat sociální vazby uvnitř komunity nebo pozůstalých vůči zemřelému, jak bylo opakovaně prokázáno; existence těchto vazeb by však měla být předmětem výzkumu a nikoliv východiskem (např. *Krekovič 1993*; *Bernbeck 1997*, 251–270). Máme-li tato omezení na mysli, pak lze diskuse o výpovědi pohřebišť ve smyslu pojetí nové archeologie a o hledání struktur chápat jako tvorbu rozdílných druhů nástrojů pro různé možnosti interpretací.

2.2 Strukturální vlastnosti pohřebišť

Východiska diskuse o poznatelnosti sociální struktury společnosti na základě studia pohřebního ritu formuloval již Lewis R. Binford. Jednou ze základních úvah při studiu podmíněnosti prvků odrážejících se v pohřebním ritu byla představa, že osobnost jedince je složena z různých sociálních identit, které člověk v průběhu svého života v různé míře nabývá (postavení v rodině, postavení v komunitě, věk, pohlaví, vážnost). Váha

těchto identit se v průběhu života mění, například některé může jedinec s ohledem na věk nabývat či ztrácet. Tyto sociální identity následně nacházejí vyjádření i v pohřebním ritu. Úvahy vedoucí k připuštění objektivních a objektivně zjiřitelných položek s odrazem v pohřebním ritu znamenaly například východisko k Binfordem realizovanému výzkumu sociální organizace různých společností ve vztahu k pohřebnímu ritu. Své závěry, že forma a struktura pohřebního ritu je podmíněná formou a složitostí způsobu organizace společnosti, Binford dokládá na porovnání jednodušších společností (lovci, sběrači), které v pohřebním ritu zdůrazňovaly především sociální identitu pohřbeného ve vztahu k pohlaví, se zemědělskými společnostmi s daleko složitějším obrazem sociální identity otisknutým do pohřebního ritu (*Binford 1972*, 231–235). Vedle toho studiem etnografického materiálu došla B. Saxe k přesvědčení, že význam forem vyjádření v pohřebním ritu v jedné společnosti je nepřenositelný do společnosti jiné (*Bernbeck 1997*, 251f). Dalším důležitým mezníkem, s ohledem na problematiku sociální podmíněnosti pohřebního ritu, bylo odmítnutí ideologické závislosti, tj. přijetí představy, že změny, jak ideologie, tak i pohřebního ritu, mohly probíhat nezávisle na sobě (*Krekovič 1993*, 6).

Tato koncepce, založená především na etnografickém studiu, byla poměrně efektivně přijata a začleněna do studia pohřebišť na základě archeologického materiálu. Myšlenka zápisu sociální struktury do archeologicky zjiřitelných pramenů na pohřebištech sice byla opakovaně diskutována a nastíněné interpretace doznaly výraznějších posunů, základní princip však byl dále rozvíjen a zdůvodňoval rozvoj především různých formalizovaných metod. Právě v této koncepci výzkumu lze, i při zdůraznění všech symbolických aspektů, hledat podstatu „archeologické metody“, jak ji definoval E. Neustupný (*Neustupný 1986*; 2007).

Určité korekce ve vyhodnocování obrazu, který pohřebišť podávají, ukázal například na etnografickém materiálu J. Tainter, který zdůrazňoval jako jedno z měřítek sociálního postavení pohřbeného jedince, celkovou energii, kterou komunita pozůstalých vložila do pohřebních rituálů, úpravy pohřbu a pohřebního ritu. Tainter se rovněž zabýval i otázkou archeologické čitelnosti a ohodnocení všech těchto aktivit (*Tainter 1978*, 126–134).

Na problémy rozdílných interpretací bylo ukázáno i v pracích dalších badatelů. Například L. Goldsteinová upozornila na skutečnost, že různost v pohřebním ritu nemusí odrážet pouze sociální strukturu, ale i změny v důsledku času a dynamiky pohřebního ritu. J. O'Shea zastával názor,

že určité složky sociální identity, které klasifikoval jako horizontální společenské vztahy, bývají vyjádřené především v rituálech před uložením těla, zatímco v úpravě hrobů se odráží především vertikální struktury společnosti (*Bernbeck 1997*, 255–257).

Pod vlivem symbolického vyjádření vztahů uvnitř společnosti formulovali svůj pohled na klasifikace archeologických pramenů a jejich struktur na pohřebištech např. E. J. Paderová a I. Morris. Oba názory chápají obsah hrobů jako výsledek rituální a nikoliv skutečné struktury společnosti. Rituální struktura společnosti (sociální struktura) představuje model umístění jedince ve společnosti, zatímco skutečné postavení tohoto jedince v rámci sociální organizace společnosti může být jiné. Výpověď vztahů na pohřebišti tak ukazuje především rituální (sociální) strukturu, tj. jak bylo postavení jedince ve společnosti vnímáno nebo jaké by mělo být, oproti skutečným vztahům v rámci sociální organizace společnosti. Vážným argumentem tohoto pohledu na výstavu hrobů představují pohřby dětí, které ve výstavě obsahují atributy dospělých jedinců (například přítomnost zbraní). Zjiřené vztahy na pohřebišti tak mají vyjadřovat určitý abstraktní model (tj. jaký by asi měl být) skutečných vztahů uvnitř společnosti (např. *Krekovič 1993*, 7f).

Po praktické stránce se strukturální hodnocení pohřebišť nejvíce projevuje při vyhodnocování archeologických nálezů a jejich interpretaci především při výzkumu raně středověkých germánských pohřebišť a při diskusi o sociálních vrstvách této společnosti (*Steuer 1982*; *Siegmund 2000*; pro analýzu halštatských pohřebišť např. *Brosseder 2006*; *Tomedi 2002*). Implicitně zabudovaný strukturální přístup k hodnocení pohřebišť lze nalézt i v práci A. F. Hardinga (*Harding 2000*, 394–404). V české archeologické produkci je vyhodnocování struktur pravěkých pohřebišť spojováno především s analýzou formálních vlastností (cf. např. *Šmejda – Turek 2004*).

2.3 Pohřebišť kultury se zvoncovitými poháry v Čechách

V současné době evidujeme v Čechách více jak 500 lokalit s nálezem KZP. Jejich koncentrace lze najít v klasických zemědělsky obdělávaných polohách (*Hájek 1968*; *Turek 2006*, 334). Vzhledem k přibližně podobné rozpoznatelnosti hrobů KZP, která je srovnatelná například s hroby kultury únětické, lze při archeologických výzkumech uvažovat, že mimo dlouhodobě zalesněné plochy může relativní

intenzita nálezů obou těchto kultur v jednotlivých regionech odpovídat srovnání vzájemné intenzity osídlení. Určitým neznámým faktorem zůstávají především novější nálezy z povrchové prospekce, a to díky snadné rozpoznatelnosti zdobených pohárů. Dalším prvkem, který může způsobovat určité disproporce, je selektivní výběr zdobených zvoncovitých pohárů v počátcích budování archeologických sbírek. Tato pozitivní selekce může výrazně ovlivnit vzájemné poměry například i při početním srovnávání množství nálezů z různých poloh a lokalit nebo při sumárním vyhodnocování například zdobené a nezdobené keramiky (cf. *kap. 1.6*).

Osídlení v Čechách se nejvíce koncentruje na levý břeh Labe. Vysoké počty nálezů jsou hlášeny z Poohří a Pobělí, a dále z pásu mezi okolím Brandýsa nad Labem a Kolínkem. Přibližně shodnou četnost nálezů lze sledovat na Mělnicku a Slánsku. Nižší počty nálezů jsou známy z Podbořanska a Rakovnicka, v okolí Hradce Králové a v oblasti horní Cidliny. Jednotlivé lokality jsou doloženy též z Berounska a Hořovicka; a tato kultura byla zjištěna dvěma ojedinělými nálezy též na Plzeňsku a Chebsku (*Hájek 1968; Turek 2006, 334*). Poměrně výsadní postavení zatím zaujímají nálezy z Prahy, které ve srovnání výrazně navyšují celkové počty, což lze vysvětlit především nesrovnatelnou intenzitou záchranných archeologických aktivit v důsledku rozsáhlé a husté stavební činnosti v tomto regionu (cf. *Turek 1996*).

Nálezový fond v Čechách je charakterizován ve většině případů náhodnými nálezy nebo nálezy jednotlivých hrobů či jejich menších skupinek. K největším pohřebišťům patří Vlněves (okr. Mělník), Lochenice (okr. Hradec Králové), Neratovice (okr. Mělník), Brandýsek (okr. Slaný), Čachovice (okr. Most), Kolín (okr. Kolín), Kněžves (okr. Prahazápad) a Ďáblice (hlavní město Praha). Největší z těchto pohřebišť, pohřebiště ve Vlněvsi, čítalo 33 (34) hrobů kultury se zvoncovitými poháry.

Pouze u několika těchto pohřebišť však můžeme konstatovat, že v případě shodné archeologické čitelnosti hrobů bylo zachyceno pohřebiště v celém rozsahu. Nevyjasněné zůstává zařazení jednotlivých hrobů či jejich menších skupinek, zvláště tehdy, kdy v referenční zprávě není vyznačen rozsah zkoumané plochy, nebo nejsou uvedeny podmínky výzkumu. Tyto charakteristiky pohřebišť jsou uváděny až u výzkumů vedených moderním způsobem.

Pro srovnávací analýzu pohřebišť KZP v Čechách vyhovují pohřebiště ve Vlněvsi, Lochenicích, Brandýsku a Čachovicích (*Buchvaldek 1990; Kytlicová 1960; Neustupný – Smrž 1989*),

především z důvodů podobnosti počtu hrobů a známých a publikovaných bližších okolností výzkumu. Ostatní známá pohřebiště, obsahující více než 15 hrobů, jsou pro srovnávací analýzu, ať z důvodu nepřístupnosti materiálu (Mochov) nebo neúplnosti či nemožnosti rekonstruovat pohřební areál (Kolín, Ďáblice), méně vhodná. S jistou výhradou bylo do zpracovávaného souboru zařazeno i pohřebiště v Brandýsku. V případě tohoto pohřebiště však není, vzhledem k rozsahu zkoumané plochy, zřejmé, zda se nejedná pouze o část většího pohřebního areálu.

2.4 Řešené otázky a metodika vyhodnocení

Přístup k vyhodnocování pohřebišť KZP je v mnohém odvislý od teoretického hodnocení obsahu hrobové výbavy. Obtíže, které panují při vytváření jednotného modelu v tradičním pojetí hodnocení archeologického materiálu a které vyústily v chápání kultury jako fenoménu, se promítají především v selektivním vyhodnocení jednotlivých skupin nálezů či společných kontextů, mnohdy interpretovaných v podobných avšak prostorově značně vzdálených souvislostech. Pozornost je věnována především prestižním výrobkům či anomáliím ve smyslu obecně uznávaného hodnocení. Chápání nálezů KZP jako fenoménu tak v sobě v určité míře již obsahuje implicitně zabudované vyjádření hodnotového systému, kterým jsou jednotlivé skupiny nálezů poměřovány. Symbolický a prestižní význam je přiřazován pohárům, lukostřeleckému balíčku, měděným dýčkám nebo kovovým předmětům či ozdobám. Zároveň však je mnohdy zdůrazňována regionální podmíněnost a místně specifické podmínky tohoto kulturního prostředí (např. *Turek 2006; Heyd 2007* a další).

Ve vlastní práci s hodnotovým systémem materiální náplně KZP lze spatřovat dva určité trendy. Prvý, více méně konzervativní přístup, považuje veškerou výbavu hrobů s nadregionálním přesahem za vyjádření určité ideologie. Vlastní výbava přitom představuje prostředek identifikace (poháry, nátepní destičky, knoflíky s V-vrtáním), i když vyjádřit jejich skutečné umístění v hodnotové hierarchii tehdejší společnosti nelze. Za indikátor postavení jedince ve společnosti jsou považovány především nálezy spojované s lovem, případně válkou (např. *Zimmermann 2007*).

Druhý přístup se snaží v nálezovém spektru kvalifikovaně vydělit prestižní skupiny nálezů, jejichž přítomnost a kumulace umožňuje vyčlenit bohaté hroby, které mohou znamenat odlišné sociální postavení pohřbených jedinců. Toto sociální

postavení je též dokládáno na způsobu budování hrobu (hrobové konstrukce), případně na genderové odlišnosti (Turek 2002; 2006 cf. oproti Turek – Černý 2001, 605f).

Oba výše popsané přístupy tak ve skutečnosti hledají hranici mezi obvyklou výbavou hrobů a výbavou, jejíž odlišnost představuje určité vyjádření vztahu k pohřbenému. Je patrné, že součástí této odlišnosti mohou být i předměty, které se nedochovaly (cf. např. Zimmermann 2007, 124). Vodítkem při stanovení odlišnosti jsou ve většině případů četnosti výskytů předmětů, které v relativním vyjádření mohou představovat zastoupení druhu milodarů při volbě pohřební výbavy (byla-li volena). Na příkladu výskytu měděných dýček v hrobech KZP však lze ukázat, že přímé hodnocení kumulace nálezů ve vztahu k interpretaci sociálního postavení jedince je problematické. Nálezy těchto „neobvyklých“ předmětů známe jednak z vysloveně nálezově bohatých celků (Ledce (okr. Židlochovice), Lechovice (okr. Znojmo), Tišice (okr. Mělník): Dvořák 1992, 29; Medunová – Ondráček 1969, 439; Turek 2003), včetně nálezů společně se zlatými ozdobami (Lechovice, Tišice). Zlaté ozdoby ale můžeme nalézt i v kontextech daleko „chudších“ (např. Ločenice, hrob 1: zlaté záušnice, pohár; Svobodné Dvory, jáma 7; Buchvaldek 1990, 29; Hájek 1968, 122). Na druhé straně se však měděné dýčky objevují v hrobech samostatně či pouze v kombinaci s pohárem (Lysolaje, Praha-Prosek, Prosiměřice (okr. Znojmo), Záhnilice (okr. Kroměříž): Hájek 1968, 63, 99; 1966, 218; Dvořák – Rakovský – Stuchlíková 1992, 217). Předpoklad, že kumulace prestižních předmětů lze chápat jako prostředek vyjádření míry sociálního postavení jedince, je sice možný, zároveň by ale vedl k nutnosti vysoké míry sociální stratifikace v rozsahu velkých územních celků.

Hodnocení významu méně častých předmětů jako dokladů prestiže postavení pohřbených jedinců obsahuje i předpoklad, že existuje určitá skupina nálezů, která prestiž pohřbeného nevyjadřuje nebo ji ztvárňuje v menší míře. Dospíváme tak k modelu, ve kterém vybavení hrobů, respektive její struktura odráží určité pravidelnosti ve vyjádření vztahu žijící komunity vůči pohřbenému jedinci. Alternativou této úvahy představuje hypotéza, že jednotlivé předměty vyjadřují výhradně identifikaci pohřbeného, případně pohřbívajících, s určitou ideologií. Případná struktura, byla-li by důsledkem ideologie nebo jiných položek (například prestiže), by v různém časovém nebo prostorovém rozměru nabývala odlišných vlastností. V tomto případě lze formulovat otázku nikoliv, zda a jaké artefakty vytvářejí na pohřebištích

nějakou interpretovatelnou strukturu, ale zda existuje vzájemně podobná struktura různých artefaktů na různých pohřebištích v analogické vzájemné podmíněnosti, například početní či prostorové. Nepátráme se tedy po určitých prostorových vlastnostech vybraných artefaktů na jednom pohřebišti či jejich shlukování, jejichž interpretace vyžaduje přímé propojení modelové představy o výpovědi struktury na pohřebišti a archeologické evidence s přisouzením hodnotového kritéria kontextům (případně artefaktům, jejich množství atp.). Otázka zní, zda existují opakující se struktury, případně jaké, které by zahrnovaly obecnější vlastnosti zkoumaných pohřebišť, aniž by byly zohledněny důsledky jiných, například biologicky ovlivněných, faktorů. Tyto struktury tak nejsou chápány jako určité prostorové umístění jednotlivých jevů na pohřebišti, které jsou následně prostorovými či již zmíněnými biologicky podmíněnými vlastnostmi verifikovány (cf. např. Neustupný 1986; 2007), ale vzájemným relativním umístěním těchto jevů na pohřebišti, které jsou pro více pohřebišť společné. Takto zjištěné společné vlastnosti by poté bylo možné interpretovat ve vztahu ke způsobu jejich vzniku s přihlédnutím například na možnosti jednotlivých položek, které se do pohřebního ritu promítají (viz kap. 2.2).⁴ Na tomto místě je třeba zdůraznit, že uvedený postup srovnávání předpokládá zpracování srovnatelných pohřebišť o velikosti, při němž lze jednotlivé jevy relativně kvantifikovat jak vzhledem k velikosti pohřebiště, tak i k zastoupení artefaktů na pohřebišti. Po formální stránce lze požadavek na podobnost struktur vyjádřit existencí libovolné lineární transformace vhodně zvoleného popisu obsahové náplně pohřebiště, která umožňuje v určité toleranci vzájemné zobrazení obsahu jednoho pohřebiště na jiné.

2.5 Využitá data a postup zpracování

Pro zpracování byla využita data ze čtyř velikostně srovnatelných pohřebišť: Ločenic, Čachovic, Brandýsku a Vlíněvsi. Pohřebiště v Brandýsku bylo pro srovnání zařazeno s výhradou a to především s ohledem na odlišné zastoupení dospělých jedinců vůči juvenilním (přibližně v poměru 1:1) oproti ostatním pohřebišťům.

⁴ Pro vybrané skupiny nálezů, například *tabulka 1*. Tato tabulka byla vytvořena vyjádřením možností archeologické evidence položek, které mohou vstupovat do vyjádření v pohřebním ritu (cf. Binford 1972; Siegmund 2000, 78, Abb. 2). Uvedená tabulka vyjadřuje pouze jednostrannou závislost, archeologická evidence takto sledovaného jevu může být důsledkem této závislosti, případně tento jev uvádí do úvah, v žádném případě jej ale výhradně neindikuje ani nedokazuje.

2.5.1 Pohřebiště KZP v Čachovicích

Pohřebiště se rozkládalo na katastru dnes již neexistující obce Čachovice (okr. Chomutov). Archeologický výzkum zde probíhal v souvislosti s povrchovou těžbou uhlí. Pohřebiště bylo umístěno na jižním pravobřeží Lužického potoka, na temeni nevýrazné terénní vlny sbíhající k potoku. Na pohřebišti byly objeveny hroby náležející KŠK a KZP. Výzkum následoval po provedení plošné strojové skrývky ornice a lze se domnívat, že zdokumentoval všechny po skrývce zachované hroby KZP.

Bylo prozkoumáno 21 pohřbů KZP ve třech prostorově vzdálenějších skupinách, ve srovnání více rozvolněných (*Neustupný – Smrž 1989*; souhrn inventáře viz *tabulka 2*).

2.5.2 Pohřebiště KZP v Lochenicích

Lokalita se rozkládala nedaleko obce Lochenice (okr. Hradec Králové), na pravobřežní terase Labe. Pohřebiště bylo umístěno na výraznější sprašové vyvýšenině. Část lokality byla nejprve prozkoumána v souvislosti s přestavbou silnice do Jaroměře (šest hrobů) a následný archeologický výzkum byl prováděn po dobu šesti výzkumných kampaní systémem plošných, vzájemně na sebe navazujících sond. Na lokalitě byly zjištěny doklady osídlení z neolitu, KZP, lužické kultury, doby stěhování národů a časně slovanského období. Autoři výzkumu se domnívají, že pohřebiště KZP bylo prozkoumáno celé.

Výzkum zjistil 24 hrobů kultury KZP, z nichž šest bylo zdokumentováno za jiných podmínek a na odlišné úrovni (*Buchvaldek 1990*; souhrn inventáře, viz *tabulka 2*).

2.5.3 Pohřebiště KZP v Brandýsku

Pohřebiště bylo objeveno v prostoru pískovny na katastru obce Brandýsek u silnice Brandýsek-Slaný. Bylo založeno na menším návrší. Na lokalitě byly zjištěny též hrobové nálezy KŠK, jeden žárový hrob z doby římské a doklady časně slovanského osídlení. Z období neolitu pochází nálezy z kultury s lineární a vypíchanou keramikou. Na základě stávající dokumentace nelze vyloučit, že se další hroby KZP mohou vyskytovat i mimo skrytou plochu.

Výzkumem bylo celkem zjištěno 22 hrobů KZP, čtyři hrobové celky byly zničeny skrývkou. Oproti ostatním pohřebišťům KZP v Čechách vykazuje toto pohřebiště vyšší zastoupení juvenilních jedinců (*Blajerová 1960*; *Kytlicová 1960*; souhrn inventáře viz *tabulka 2*).

2.5.4 Pohřebiště KZP ve Vlněvsi

Popis nálezové situace a rozbor nálezů viz *kap. 1*.

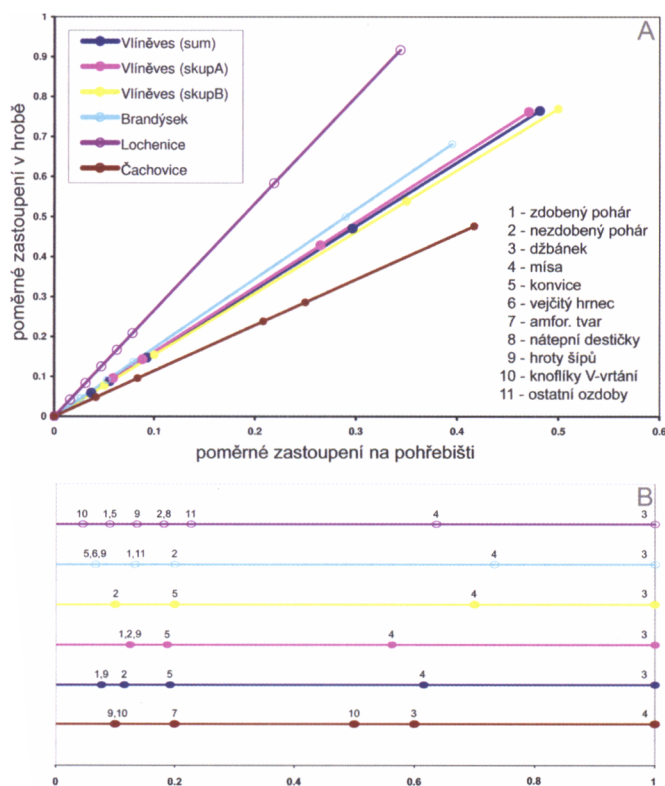
2.6 Vyhodnocení

Srovnání pohřebišť bylo provedeno na základě vyhodnocení zastoupení nálezů v jednotlivých hrobech a poté v rámci celého pohřebiště. Pro klasifikaci nálezů bylo použito základní druhové třídění (viz *tabulka 2*). Větší džbány vzhledem k obtížnému vydělení byly řazeny mezi konvice. V případě silicovitých šipek a knoflíků s V-vrtáním se do srovnání promítla pouze jejich přítomnost v hrobě, nikoliv počet. Pro sumární vyhodnocení nebyly využity úštěpy nacházené v hrobech, jednak pro jejich obtížnou kvantifikovatelnost a rozpoznání intencionálního uložení, jednak i z důvodu vysokého zastoupení úštěpů v hrobech v Lochenicích, které však může být též důsledkem prostorového překryvu s neolitickým sídlištěm (cf. *Buchvaldek 1990*).

Sledované druhy nálezů jsou zobrazeny na *obr. 62*. Na *obr. 62.A* je zobrazeno relativní zastoupení nálezů v hrobech a na pohřebišti. Body, odpovídající jednotlivým druhům nálezů pro každé pohřebiště, se nacházejí na přímkách s počátkem v bodě 0, což je přirozeným důsledkem poměrného vyjádření zastoupení nálezů jak vůči obsahu v hrobech, tak i na pohřebišti. Směrnice přímků vyjadřuje „bohatost“ lokality. Vzdálenost bodu na přímce od bodu 0 je úměrná počtu nálezů na lokalitě.

Označme vztažnou frekvenci relativní zastoupení četnosti určitého typu nálezů vůči počtu nejčastěji zastoupeného typu nálezů na dané lokalitě. Na *obr. 62.B* je zobrazeno srovnání vztažných frekvencí výskytu nálezů pro jednotlivé lokality; Vlněves je zde zastoupena sumárně, ale i každá z vydělených skupin hrobů (A, B) zvlášť. Použitý způsob srovnání výbavy pohřebišť oproti běžnému procentuálnímu zastoupení jednotlivých nálezů na pohřebišti (cf. například *Havel 1978*; *Moucha 2005*) zohledňuje celkové zastoupení (bohatost) výbavy pohřebiště, kterou se pohřebiště vzájemně výrazně odlišují (*obr. 62.A*).

Pro interpretaci byl využit model možných projevů jednotlivých položek v archeologickém materiálu, které se mohou do pohřebního ritu promítat. Zjistitelnost těchto položek závisí na potenciálu jejich výpovědi po transformaci do archeologických souborů. Možnosti projevů, které uvádí *tabulka 1* jsou posuzovány nezávisle. Je zřejmé, že výsledek může podléhat různým kombinacím tabul-

Obr. 62: Srovnání výbavy pohřebišť.

kou uvedených vlivů. Za základní položky lze považovat: 1) etnickou příslušnost, 2) stáří biologické/sociální, 3) ekonomickou sílu, postavení, 4) osobnostní rysy pohřbeného, 5) sociální postavení, 6) biologické/sociální pohlaví, 7) dobu pohřbu, 8) regionální, místní vztahy.

Je zřejmé, že některé z výše vyjmenovaných možností nelze na použitém materiálu ze čtyř pohřebišť zjišťovat, a to i v případě, že se budou ve vlastnostech archeologického materiálu plně realizovat. Bezpochyby toto platí pro etnickou příslušnost (bod 1) i z důvodů malého množství pohřebišť a jejich velkého prostorového rozpětí. Z podobných důvodů ztrácí výpověď i bod 8) regionální, místní vztahy. Na základě archeologických pramenů také splývají položky ekonomické síly, postavení (bod 3) a osobnostní rysy pohřbeného (bod 4), a to především z důvodu analogické archeologické evidence a případně nerozhodnutelných položek. Informační výtěžnost strukturální analýzy pohřebišť se tak výrazně snižuje.

2.7 Interpretace a diskuse výsledků

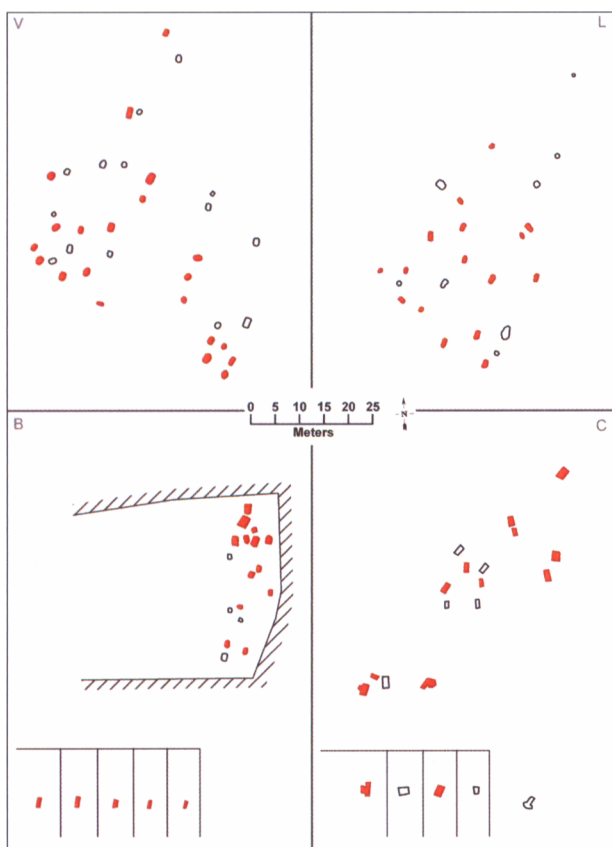
Zvolený interpretační model musí zohledňovat skutečnost, že srovnávaná pohřebiště reprezentují vzájemně vzdálené regiony v Čechách. Při srovnávání dosažených výsledků je z obr. 62.A patrný vzájemný rozdíl v zastoupení výbavy na pohřebištích.

Největší zastoupení hrobové výbavy sledujeme na pohřebišti v Lochenicích, naopak „nejchudší“ výbava je patrná na pohřebišti v Čachovicích. Podobné vybavení, co do „bohatosti“, sledujeme na pohřebišti ve Vlíněvsi a v Brandýsku. Obr. 62.A též ukazuje již konstatovanou podobnost výbavy obou zjištěných skupin hrobů A a B vydělených na pohřebišti ve Vlíněvsi.

Ze srovnání vztažné frekvence jednotlivých typů výbavy na pohřebištích (obr. 62.B) můžeme vysledovat dvě tendence. Obsahem jedné z nich je průvodní keramika KZP džbáneků a mís, která na uvedených pohřebištích vykazuje srovnatelnou četnost zastoupení. Druhou skupinu nálezů představují ostatní artefakty, které jsou na pohřebištích zastoupeny v různých kombinacích.

Zastoupení džbáneků a mís plně odpovídá opakovaně zjišťovanému spektru nálezů na českých pohřebištích KZP. Úzká vazba džbáneků se společně se vyskytujícími mísami je charakteristická pro výrazně zastoupené mladší období KZP v Čechách, představované nálezy průvodní keramiky. Je rovněž v souladu s často pozorovaným společným výskytem džbáneků uložených v míse. V tomto ohledu není výsledek nikterak překvapující. Za důležité je však nezbytné považovat, že se zpracovávaná pohřebiště od sebe vzájemně liší jednak zastoupením mužů a žen, jednak dětí a dospělých; a dále že se na těchto pohřebištích nevyskytují džbánky s mísami v hrobech pouze společně, ale též samostatně (cf. tabulka 2). I při těchto odlišnostech však sledujeme téměř identickou vzájemnou vztažnou frekvenci těchto jednotlivých keramických tvarů. Toto je patrné především při srovnání lokalit ve Vlíněvsi, u obou skupin hrobů A a B, a také u pohřebiště v Lochenicích. K této skupině lze řadit i pohřebiště v Brandýsku s častějším výskytem mís. Naopak zcela odlišné vlastnosti vykazuje pohřebiště v Čachovicích.

Ve druhé skupině nálezů, které představují ostatní artefakty, sledujeme na každém pohřebišti v různé vztažné frekvenci v různém pořadí jednotlivé druhy nálezů, jejichž zastoupení však opět vykazuje podobné vlastnosti. Obdobný výskyt a zastoupení nálezů ve skupinách A a B na pohřebišti ve Vlíněvsi již byl diskutován na jiném místě tohoto textu. S určitou tolerancí lze vztažnou frekvenci společného výskytu zdobených a nezdobených pohárů považovat za srovnatelnou na všech pohřebištích, opět kromě pohřebiště v Čachovicích. Za důležitý poznatek pro tuto skupinu nálezů však můžeme považovat zjištění, že pro jejich vztažnou frekvenci výskytu lze na všech vyhodnocovaných pohřebištích stanovit určitou mez, kterou tyto nálezy nepřekračují.

Obr. 63: Rozmístění nálezů džbánek a mis na pohřebišti ve Vlněvsi (V), Lochenicích (L), Brandýsku (B) a Čachovicích (C).

Tyto zjištěné struktury na čtyřech pohřebištech KZP v Čechách můžeme interpretovat ve dvou rovinách. Ze zobecňujících interpretací však bylo třeba vydělit pohřebiště v Čachovicích, které vykazuje více odlišných vlastností. Při porovnávání jednotlivých položek, které mohou uvedenou charakteristiku vytvářet, je nutné zdůraznit, že výsledky, z důvodu pouze jednostranné implikace studovaného archeologického materiálu a možných příčin, se pohybují vždy na úrovni hypotéz bez možnosti zpětného ověření.

Prvá úroveň představuje výskyt džbánek a mis jako milodarů, jejichž přítomnost v hrobech představuje obecný jev o stejném zastoupení na všech pohřebištech. Vynesením do plánů pohřebišť a srovnáním výskytu s ohledem například na pohlaví nebylo možné stanovit žádné zřetelné pravidelnosti nebo závislosti (obr. 63). Vytvoření opakující se struktury zastoupení džbánek a mis na vyhodnocovaných lokalitách nejvíce inklinuje k existenci struktur na úrovni pohřebiště. Tomu by mohly odpovídat příčiny původně vyjadřující: biologické či sociální stáří (bod 2), sociální postavení (bod 5) nebo dobu pohřbu (bod 7). Vzhledem k rozsahu pohřebišť opakování struktury na jednom pohřebišti v důsledku doby pohřbu (bod 7) nelze diskutovat. Naopak, jako pravděpodobné

se jeví vyjádření sociálního či biologického stáří (bod 2) či sociální struktury (bod 5); avšak nejenom ve vztahu k pohřbenému jedinci ale i vzhledem ke komunitě či jedincům, kteří k pohřbenému těmito milodary vyjadřovali svůj určitý vztah. Toto vysvětlení se zdá pravděpodobné především díky ukládání těchto běžně se vyskytujících milodarů v hrobech KZP i u dětí. Obecné rozšíření tohoto zvyku by mohlo poukazovat nejen na vlastnosti pohřbeného jedince, ale především na pohřbenou osobou podmíněnou skupinu členů komunity, která ukládala milodary v průběhu pohřebního rituálu do hrobu. Tato modelová představa by vysvětlovala různost v zastoupení džbánek a mis, případně jejich kombinaci na straně jedné, a zároveň obecnou podobnost zastoupení této skupiny artefaktů na pohřebištech na straně druhé. Za podpůrnou indicii by mohla být považována i rozdílná technologická kvalita a někdy i neumělost nádob potkávající se v jednom hrobě, jak ukazuje například malý džbánek z hrobu H239 ve Vlněvsi⁵ (obr. 30:4; tab. 1:22). Na základě stávajícího stavu poznání nelze určit, která z možných variant určující výběr nabývá rozhodujícího vlivu, zda sociální či biologické stáří nebo sociální postavení pohřbeného; možná je i vzájemná kombinace nebo odlišnost na různých lokalitách.

Druhou úroveň výpovědi srovnání struktury pohřebišť představuje zjištění, že ostatní artefakty, kromě výše jmenovaných džbánek a mis, jsou na všech pohřebištech zastoupeny pouze do určité míry. Zároveň lze konstatovat, že jednotlivé položky nebo jejich kombinace nevykazují na pohřebištech žádné další pravidelnosti (nejistota tohoto tvrzení panuje pouze u určité míry podobnosti výskytu pohárů). Též rozmístění na pohřebištech se zdá náhodné. Tato strukturální podobnost může naznačovat bližší vazbu k osobě pohřbeného. Ve vyjádření *tabulky 1* by tato podobnost se značnou významovou tolerancí poté mohla odpovídat ekonomické síle či postavení jedince (bod 3) nebo osobnostním rysům pohřbeného (bod 4).

Zohledníme-li však pohřby dětí s výbavou, je zřejmé, že uvedené možnosti interpretace neumožňují definovat hranici mezi vlastnostmi pohřbeného jedince vyjádřenými hrobovou výbavou a vztahem žijící komunity k pohřbenému, která pohřební výbavou tyto vlastnosti pohřbenému přisuzuje. Na druhou stranu však lze k výše uvedenému příkladu dětských pohřbů zmínit například skupiny hrobů s řemeslnou symbolikou; přestože přímý vztah pohřbeného k v hrobě obsaženým nástrojům není

⁵ Možné doklady tvorby keramických hrobových přídávku dětmi byly též s odkazy na nálezy v kontextu KZP v Británii diskutovány R. Harrisonem na konferenci „The ‘Beaker Days’ in Bohemia and Moravia, 29th April – 2nd May 2004“ v Praze.

přijímán bez výhrad (cf. Clark 1970, 245f; Moucha 1989; Bátora 2002; Turek 2003). Do této druhé skupiny nálezů odkazujících na osobu pohřbeného patří i artefakty ve většině případů identifikované jako součást výbavy, které jsou vázané na pohlaví zemřelého, jako například lukostřelecká výbava (nátepní destička, hroty šípů), kančí kly, knoflíky s V-vrtáním. Vztah k osobě pohřbeného s vazbou na pohlaví lze vysledovat u některých keramických tvarů, jako například u méně častých hrnců nebo na Moravě uváděných konvic⁶ (Dvořák – Peška 1993, 42; Dvořák 1990, 107).

Otázkám významové identifikace skupin nálezů KZP je obvykle věnována obsáhlá diskuse. Její podstata spočívá v hledání shodných náleзовých okolností mnohdy značně vzdálených kontextů. Zdůvodňování interpretace výpovědi nálezů je ve většině případů opřeno o typologická srovnávání a jejich podobnost v jednotlivých regionech, případně o funkční podmíněnost (lukostřelecký balíček). I přes různé názory na chronologické postavení průvodní keramiky a nadregionálního „pohárového balíčku“ bývá tento „balíček“ chápán především jako nositel symbolického vyjádření nebo reprezentant ideologie oproti průvodní keramice (cf. Barfield 2001; Gallay 2001; Heyd 2001). Tato představa získaná odlišnou metodikou plně koresponduje s výše uvedenými závěry při srovnání pohřebišť KZP v Čechách. Zároveň ale svým vyjádřením zčásti rozšiřuje v šířce a variabilitě možné identifikace pohřbeného s pohárovým fenoménem. Nasvědčuje tomu například výskyt některých keramických tvarů v Čechách, které mohou mít na základě pozorování na Moravě užší vazbu k osobě pohřbeného (konvice, hrnce) a mohou též sloužit vedle vlastního milodarů i jako způsob identifikace pohřbeného. Naopak nadregionálně rozšířený výskyt pohárů nemusí být striktně spojován ve všech případech pouze s vyjádřením příslušnosti ke sdílenému fenoménu. Hranice reprezentanta ideologie a místních regionálních prvků se tak vzhledem k typologickému dělení na pohárový balíček a průvodní keramiku stává méně ostře vymezenou.

Uvedené úvahy svým obsahem vyhovují interpretaci analyzovaných pohřebišť. V případě vydělených dvou skupin hrobů na pohřebišti ve Vlněvsi (A, B) je upřednostněno vysvětlení jejich vzniku jako důsledku určité struktury uvnitř komunity užívající pohřebišť před vlivem chronologického vývoje, díky kterému by též mohlo vzniknout podobné vybavení obou skupin hrobů. Na všech třech vyhodnocovaných pohřebištech nebyly dále

shledány výraznější odlišnosti ve struktuře výbavy hrobů v důsledku odlišného věkového zastoupení (cf. Brandýsek a ostatní pohřebišť). Určitým problémem zůstává vyhodnocení pohřebišť v Čachovicích, které se od zbývajících pohřebišť odlišuje. Vysvětlit tuto odlišnost bez dalšího srovnávacího materiálu nelze, pohřebišť se odlišuje i uspořádáním hrobů a prostorovými dispozicemi (cf. obr. 63). Jednou z možností zůstává i neúplnost tohoto pohřebišť v důsledku zničení jeho části postdepozicičními procesy a v průběhu výzkumu.

2.8 Shrnutí

Diskuse o poznatelnosti vlastností žijících komunit skrze výzkum pohřebišť vyjadřuje jeden ze stále aktuálních problémů archeologie. Vedle značně skeptických hlasů o podmíněnosti pohřebního ritu mnohdy neidentifikovatelným kulturním kontextem, představuje strukturální analýza pohřebišť, i při uvědomění si všech svých omezení, využívaný popisně-analytický nástroj výzkumu.

Při analýze srovnatelných dostupných pohřebišť KZP odpovídající velikosti v Čechách byla vyhodnocována data z pohřebišť v Ločenicích, Čachovicích, Brandýsku a Vlněvsi; data z pohřebišť ve Vlněvsi byla analyzována i podle zjištěných skupinek hrobů. Na těchto pohřebištech, kromě Čachovic, byla zjištěna strukturální podobnost u dvou skupin nálezů, která není závislá na věkové skladbě, pohlaví pohřbených, „bohatosti“ výbavy pohřebišť ani kombinaci milodarů. Tvarová náplň průvodní keramiky je obsažena v obou skupinách, „pohárový balíček“ pouze v jedné z nich.

Prvou skupinu představují časté nálezy džbánek a mis, kterým na základě provedené analýzy lze s určitou pravděpodobností přiřadit koreláty sociálního či biologického stáří (bod 2) nebo sociální struktury (bod 5), avšak nejenom ve vztahu k pohřbenému jedinci, ale i vzhledem ke skupině členů komunity, jejíž výběr je podmíněn pohřbenou osobou. Složení této skupiny se poté může odrážet v zastoupení milodarů v hrobové výbavě ukládané v průběhu pohřebního rituálu, kterou je vyjádřen určitý vztah k pohřbenému. Nálezům ve druhé skupině lze přisuzovat především větší vazbu na osobní vlastnosti pohřbeného (bod 4). Při strukturálním srovnání uvedených pohřebišť v Čechách u pojetí náplně kultury KZP jako reprezentanta dvou odlišných složek, ideologické a místně regionální, výsledky rozvolňují jejich ostře chápanou hranici.

Pohřebišť v Čachovicích bylo shledáno jako odlišné, vyhodnotit tuto odlišnost bez dalšího srovnávacího materiálu však není možné.

⁶ U srovnávaných pohřebišť se konvice vyskytly ve dvou případech uložených v mužské orientaci pohřbu u juvenilních jedinců: Ločenice, hrob 17 a Vlněves, H232.